

SVJETOVNE PJESME U HRVATSKOKAJKAVSKIM
PREKOMURSKIM PJESMARICAMA
OD 16. DO 18. STOLJEĆA

Nasko Frndić

Prvi je književni povjesničar Franjo Fancev prigodom boravka nekoliko dana u Mariboru 1935. godine o praznicima, između rukopisa koji se čuvaju u Visokoločolskoj in študijskoj knjižnici, uočio dvije zbirke koje se mogu uvrstiti među hrvatskokajkavske pjesmarice od 16. do 18. stoljeća. Fancev je, naime, na osnovi jezika tih zbirki pjesama zaključio da su one bez ikakve sumnje »u golemoj većini upravo hrvatske«. Dr. Olga Šojat je 1973. objavila u *Forumu*, u broju XII. raspravu upravo o tim dvjema starim kajkavskim pjesmaricama, razrađujući tvrdnju Fanceva da jedna pripada hrvatskokajkavskoj poeziji 16. ili 17. stoljeća, jer se na rukopisu nije moglo točno utvrditi pripada li Prekomurska pjesmarica I, 1549–oj ili 1649–oj godini, dok je mlađa pjesmarica iz 18. stoljeća.

Te dvije hrvatskokajkavske zbirke Fancev je proučavao pod nazivom Prekomurska pjesmarica, I. i Prekomurska pjesmarica, II. Obje su zanimljive, posebno druga što sadrže u to vrijeme rijetko prisutne *svjetovne pjesme*. U prvoj, Prekomurskoj pjesmarici, I, koja je ispunjena nabožnim stihovima, na kraju je svjetovna pjesma *Cantio de Rakoczio* i početak duže svjetovne pjesme o sigetskom boju. Fancev je zaključio na osnovi tih dviju hrvatskokajkavskih pjesmarica i na osnovi nekih pojedinačnih kajkavskih pjesama iz 16. stoljeća, da su kajkavski Hrvati »i prije reformacije, pored drugih književnih vrsta, imali i svjetovnu poeziju«, kako to navodi dr. Olga Šojat, u Izboru iz starije hrvatskokajkavske književnosti, u časopisu KAJ broj 9–10 iz 1975. godine.

Postoje pretpostavke da su se ove pjesmarice koristile u crkvama i školama, a na to upućuju mnoga mjesta u svjetovnim pjesmama s izrazito pedagoškim uputama o međusobnom ponašanju ljudi, a posebno u bračnom životu. Možda su neke od svjetovnih pjesama i pjevale se uz pratnju glazbala, jer poneke od njih imaju izrazite »provodne motive«, kako tu osobitost naziva Olga Šojat. Tako u spjevu o sigetskoj bitki (1566) u četiri pjevanja ponavlja se animativni stih: »Dobra ma gospoda, na kraci vam povem« s varijantom »Dobra ma gospoda, do konca poslušajte« ili »Ma lepa gospoda, na kraci vam povem«. Upravo u pjesmi o Sigetu uočljivo je da se pjevač obraća slušateljima s uvažavajućim atributom »Ma gospoda«, dok se u većini svjetovnih pjesama intimnog sadržaja i poučiteljskih refrena, svojim slušateljima pjevač obraća izrazom pučke prisnosti: »Poslušajte, bratja, čudna dugovanja«.

Prva među svjetovnim pjesmama u prekomurskom zborniku vrlo je stara, jer se bavi temom ropstva za tatarske najezde, a bliska je i razumljiva osobito danas, kada opet jedna najezda pokušava baciti čitave narode u ropstvo. U pjesmi »Cantio de Rakoczio« nepoznati pjesnik je pučki jednostavno iskazao stradanje zarobljenih:

*Či bodo pitali, živi smo al mrtvi,
povedj njim: robi smo, do kolena v žezei.*

*V lisicaj so nam roke, jadni smo v temnici,
v klade smo velikoj, v Tatarovih rokaj.*

Nema otpora, nema pobune, samo je lament nad sudbinom, i nada da će unesrećene Bog izbaviti iz nevolje. Tako ovom pjesmom dominira lirski vapaj, i zezivanje suosjećajnog plača:

*Plačite nad nami, žalosni sosidi,
kî ste z nami bili dostakrat veseli.*

*Oh, žalosne majke, plačne ter žalosne,
plačite žalosno za tužne svê sini.*

Druge je intonacije Pjesma o Sigetu (1566). To je mala epska poema u četiri dijela, koja međutim nije sačuvana u cjelini. Književni povjesničari Fancev i Olga Šojat utvrdili su da su nađene zbirke hrvatskokajkavskih pjesama zapravo prijepisi iz još starijih i dotrajalih pjesmarica, u kojima su neki dijelovi bili uništeni. Šojatova piše u KAJ-u iz 1975: »Da je, na primjer, Pjesma o Sigetu u taj rukopis sasvim sigurno *prepisana*, potvrđuju i dva mjesta gdje je dodana po jedna riječ koja tekst objašnjava: na jednome je (*Tertia pars*, 6. strofa) prepisivač u zagradama dodao ime *Taon*, koje sastavljač pjesme, kako sâm na tom mjestu kaže, ne želi »vun imenuvati«

... Upravo prepisivanje, a i duga upotreba tih pjesama, bit će razlog što su neki stihovi nerazumljivi, odnosno što se smisao pojedinih mjesta ili samo naslućuje ili je posve nejasan«, tvrdi Olga Šojat.

Početak pjesme o sigetskoj bitki nalazi se na kraju Prekomurske pjesmarice I, na njenom posljednjem listu (ili listovima) koji više ne postoje. Spjev okrnjen nastavlja se u drugom dijelu zbirke, i počinje završnim riječima prethodne, izgubljene strofe. Osim nestalog početnog dijela spjeva, još nedostaje dio teksta na kraju spjeva. Pa ipak, glavni dio ove herojske poeme dočarava sve glavne elemente atmosfere uoči sigetske bitke.

Napadač je prvo pokušao miroljubivim riječima u pismu privoljeti branitelje na predaju:

*Vnogokrat mi Car Zrinskomu lista piše
i z leipom rečjom Sigeta prosaše:
»Ako li ga ne daš, hočem ga sam vzeti,
bolje bi ti ga vezdaj z mirom dati.«*

Budući da agresoru ni onda kao ni danas ne može biti popuštanja, pjesnik opisuje manevarsku bitku oko sigetskih zidina, koje su bile osigurane dubokim šančevima u kojima je voda. Turski vojskovođe pokušavaju šančeve zatrpati zemljom, i tu mnogi pogibaju pod vatrom sa zidina. Situacija je dramatična, pa Zrinski traži pomoć prvo od Beča:

*Zrinski Nikolauš lista beše pisal
Ferdinando kraljo k motnomu Dunaju:
»Ovo ti vezdaj jas na znanje dajem,
da hočem varaš Turkom ostaviti.«*

Nepoznati pjesnik se intimo obraća u ime Zrinskoga kralju Maksimilijanu: »šetuj vezdaj ti Sigetu na pomoć«, jer je prostor obrane Sigeta bio ugrožen: »v grabi je vode nê nikaj ostalo«. I onda je diplomacija radila, kao danas sa zadržkom, razmišljanjem, i konačno s odlukom da se ne ide u neizvjesnu obranu Sigeta:

*Da čekajmo mi pri Dunaju Cara,
ne zgubimo glavo pod Sigetom gradom.*

Nameću se povijesne koinkidencije između Sigeta i Vukovara. Pjesnik kaže da su branitelji napustili Siget, čiji su pad agresori »predrago platili: / nekoliko jezer Turkov pomoriše, / jednoga baša s puške prestreiliše«, kao što je i srpski general Bračić ubijen pod Vukovarom.

I kao što danas u Hrvatskoj postoji stranačka borba za prestiž i vlast, tako su feudalni interesi bili razlogom da se Zrinskom ne pošalje pomoć u Siget. Od obrane bilo je važnije velikaško suparništvo:

*Zrinski Nikolauš dva neprijatelja imeše,
jeden mi beše v kraljevem tabori,
drugi mi beše pri Hercegu v Međimorje,
da ne ščem zato vun imenovati.*

U produženju posljednjeg stiha je prepisivač dodao ime Taon u zagradi, kako bi razriješio povijesnu skrivalicu, tko je taj kojeg nepoznati autor nije htio ili nije smio imenovati, kao neprijatelja koji Zrinskome nije htio pružiti pomoć u obrani Sigeta.

Nepoznati pjesnik je dao izdajničku ulogu ne domaćem nego stranom čovjeku: »Oh, ta nesreća, jedan Nemeć odskoči / z Sigeta grada k caru Solimanu« i povjeri mu da / »vso sigečko jakost« leži »vu bašti« »pukšenoga praha«, pa treba potkopati zidine, što Turci odmah potajno učiniše:

*Praih se ondi vužga, vse razno razmeta,
sigečki junaci pod nebom leitaše.*

Autor poeme o sigetskoj bitki drammatizira radnju tako da su i Turci bili prestrašeni eksplozijom: »lekmesto oni vsi gori zakriknoše /»Hala, hala, hala« s tem velikom glasom. Tu je svakako ili pjesnički ili prepisivački lapsus, jer umjesto »Hala, hala, hala« očito treba stajati »Allah, Allah, Allah«, jer zastrašeni čovjek u pogibeljnom trenutku doziva svog nebeskog stvoritelja, ili zemaljske roditelje majku i oca.

U četvrtom završnom dijelu je opjevan tragični finale, u kojem se uzdiže herojski lik Zrinskoga i njegovih pet stotina vitezova. Turci »Segeta varaša vu četrtak vzeše, / Zrinski Nikolauš notri v gradi beše«. Ima nadrealističke fantazije u slici koju pjesnik dočarava, kada se Zrinski obraća svojim vitezovima:

*Večerjajmo vezdaj, mâ leipa gospoda,
Zutra do te dobe hočemo večerjati
pri Gospodni Bogi, vu njegovoj zmožnosti.
Viteški odjeven Zrinski govori sigetskim junacima:
»Nosa zdaj gori, sigečki junaki,
Ne dajmo se mi zato zdaj poloviti,
kak jedne piščence bodo nas lovili.
Nego veselo na sablje pojdimo«.
Ježuša zakriknoše sigečki junaki
i vrata otpreše; Zrinski naprej (ide).*

Nepoznati stari kajkavski pjesnik s filozofskom dubinom iskazuje da ratna tragedija pogađa ne samo pobijeđenog nego i pobjednika. Tako car Sulejman plače nad mrtvom glavom Zrinskoga:

*Oh, hudi vi moji prekleti janičarje,
da bi mi ga bili živoga dopelali,
vse bi mu bil oprostil, kaj god je včinił,
išče bi ga včinił vogerskoga kralja.*

Nije se mogla ovakva poema privesti kraju bez politike. Pjesnik je bio ogorčen na Mađare, i on je na njima iskalió bijes zbog pogibije Zrinskoga. Možda je u tome i pretjerao, jer od osme i devete strofe brojeći odostraga, nedostaju tri stiha, a koja prema sadržaju susjednih upućuju na političku cenzuru, koju je proveo netko od prepisivača ili vlasnika ove pjesmarice, koja je prelazila iz ruke u ruku tijekom stoljeća.

Nadahnuti kajkavski epski pjesnik poantira svoje djelo skupom cijenom koju su Turci platili osvajanjem Sigeta i pogibijom Zrinskoga:

*Pod Sigetom pogine prvi Carov sestranec,
za njim Car jednomu bašo glavo vseče,
drugoga pak pod Sigetom s puškom prestreiliše.
I sam turski Car paro (dušu) ondi spusti.*

Sudbina je čovjeka takva da je tuži više sklon nego radosti, pa tako i ovaj kajkavski pjesnik, iako je s bolom ispjevao tužnu poemu o sigetskoj pogibiji, završava svoj spjev srcu bliskom sentencijom:

Žalosne pesmi vezdaj nam se pojo.

U svojoj raspravi Olga Šojat je upozorila i na mišljenje slovenskog književnog povjesničara prof. Vilka Novaka, koji je u privatnom pismu, a zatim i u svom članku u *Jeziку in slovstvu* (Ljubljana, br. 6–7/1973–1974) upozorio Šojatovu da se u izgovoru prekomurskog dijalekta čuje diftong –ei– na primjer u riječima leipi, dreivezi, a koji je ranije u prijepisu Olga Šojat svela na »e« (Forum, XII. 1973). Međutim, u nešto prerađenom i proširenom istom tekstu s naslovom »O Prekomurskoj pjesmarici I (1593?)« u časopisu KAJ, br. 9–10. iz 1975. godine, Šojatova je prijepis citiranog diftonga »ei« u odgovarajućim riječima vratila u prvotni izvorni oblik, kako je našla te dvoglase u primjerima, odnosno u pjesmama dvaju prekomurskih zbornika s izrazito hrvatskokajkavskim jezičnim izričajem.

Novakovo upozorenje da se u izgovoru prekomurskog dijalekta čuje diftong –ei– bilo je uvod da iskaže svoje neslaganje s tvrdnjom povjesničara Fanceva da

Prekomurska pjesmarica I. i Prekomurska pjesmarica II. pripadaju hrvatskokajkavskoj književnosti. Po mišljenju prof. Novaka te bi manuskripte, zbog većega broja elemenata prekomorskoga dijalekta kojima su pjesme prožete, prije trebalo uvrstiti u slovensku nego u hrvatsku književnost.

Evo što o tome zaključno kaže dr. Olga Šojat: »Iako sam se u *Forumu* bila priklonila mišljenju F. Fanceva, sada smatram da će se pripadnost tih pjesmarica jednoj ili drugoj od te dvije književnosti sa sigurnošću moći utvrditi tek kad se one objave u cjelini i kad tako budu pristupačnije znanstvenim istraživačima, jednako lingvistima kao i književnim povjesničarima.«

Da li je diftong –ei– dovoljan signal da u dvjema prekomurskim pjesmaricama ima više slovenskoga nego hrvatskokajkavskoga jezika i duha pučkog stvaralaštva? Nisu li možda slovenski prepisivači držeći se slovenskih grafičkih normi i diftongom –ei– poslovenčili ove kajkavskohrvatske prastare pjesme? To su pitanja, koja zasad treba ostaviti otvorenim, dok se dvije prekomurske pjesmarice ne objave u cjelini, i postanu sasvim pristupačne jezikoslovcima i književnim povjesničarima. A to nas ne sprečava, čak naprotiv pobuđuje nam znatiželju da upoznamo još neke karakteristične primjere svjetovnih pjesama koje se nalaze u drugom svesku Prekomurske pjesmarice.

Ljubavnom je lirikom sva prožeta pjesma *Žalosno vidim grlico*. Ključ je ovdje metafora u kojoj grlica personificira djevojku:

*Žalosno vidim grlico
pijoč mi motno vodico,
potlam jo vidim sedečo
na suhom dreivci vrhonci.*

Pjesnikova grlica je *peroti* (krila) spustila i *glavo k zemli naklonila*. Suzdržano kroz tugu i nježnost pjesnik izražava svoju zaljubljenost u nekoliko strofa, a onda otkriva svoje iskustvo:

*Vnogo sem sveita jaz hodil
i vnoge gospe sem vidil,
ali neisam takve vidil,
kô bi tak lubil kak tebe.*

Međutim, udvarač nije siguran u sebe, jer *Mišljenja tvêga jaz ne znam, / kaj misliš mene tužnoga*. Ali svejedno, zaljubljeni svojoj dragoj želi dobro: *Veselo vsigdar prebivaj, kako papinga popeivaj*, što danas djeluje kao šaljiv primjer promijenjenog kvaliteta lirskog izričaja. Uporni zaljubljenik dalje nastavlja udvaranje svojoj grlici, a spominje i *divojki zlati prstanec*, i još nadahnuto iskazuje ljepotu svoje odabranice:

*Ti si zmed z rožic zebrana,
š čistom koronom koronjena,
još rouža nesi vtrgana*

*k meni se, luba, obrni
i zmoči suzami prsi.*

Ali sve je bilo uzalud. Grlica je bila nesretno i neutješno zaljubljena u drugoga:

*Ar ona za to ne mara,
nego tem bole plakala,
suzami sebe smivala
i telo svoje trgala.*

Tako je grlica—djevojka *vre dokončala / i dušo svojo spustila*, a ostao je nesretni pjesnik, koji bi rado da Bog u žitek vekivečni, / mene za tobom vzeme.

Sasvim je drugačijeg sadržaja i pjesničkog naboja didaktički spjev u 18 strofa po pet stihova u šesterцу, pod naslovom *Tužim vnogo Bogu*. Sastavljač ove stihovane kovanice već u prvoj strofi apostrofira:

*za vnogo hudobe
ne nahajam vekšega
nego je pijančina,
ar vse zlo š nje shaja.*

Čovjek se napije, i pamet izgubi, kaže pjesnik: *smrtne grehe včini, / svêga prijatela, gotov ga je buiti* (ubiti). Zanimljiv je opis psihičkog i fizičkog stanja pijanoga:

*z jednoga dva vidi,
zvrti mu se pamet,
zblodijo se oči,
v noči svjetlost vidi.*

Dobronamjerni pjesnik karikira lik pijanca, da puk otrgne od toga zla:

*Krivo klobuk nagne,
sekericom maja,
štima da je junak.*

*dva, trije ga pelajo,
noge mu ravnaajo.*

Blagog humora ima u slikanju pijanog muškarca, ali videći pijanu ženu ovaj didaktični pjesnik poseže za naturalističkim slikama:

*V blati se valaše,
stati ne mogoše,
kod neimu živinče*

*Oh, lublena bratja,
da bi vraga vidil,
ne bi ružnejšega
neg ženo pijano.*

Iz dobre namjere često izađe loš zaključak. Tako i ovaj pučki poučitelj napada blagotvorni napitak – vino, umjesto one koji ga prekomjerno uživaju. On i Boga usput špota:

*Doklam vina nei be,
sramote nei beše,
a kak vino dojde,
posvud jê je dosta.
Kako tou, Bog, trpiš?*

Uz pjesmu o sigetskoj pogibiji u izboru iz dviju zbirki Prekomurske pjesmarice po zanimljivosti i vrijednosti se izdvaja *Cantio de matrimonio*, u kojoj je na kraju u stihove utkano ime autora i godina nastanka:

*To pesem spravil, leipo jo zvršil,
Andreas Šajtič vu dobroj voli,
po Krištuševom na sveit rodjenjei
jezero pet stou trideset v šrtom.*

Olga Šojat navodi da je prvi istraživač prekomurskih pjesmarica Franjo Fancev Šajtiču pripisao još neke pjesme, ali *Cantio de matrimonio* svakako je najvažnija. U njoj autor zahvaća sadržaj od biblijske legende o Adamu i Evi do slika iz pučkog života u vlastitom okolišu. Glavna didaktička pouka mu je da sloga i ljubav, uz stalnu bogobojaznost vode u blaženstvo. U 34 deseteračke kvartine Šajtič svoga slušatelja vodi od prapočetaka čovječanstva, da bi pobudio njegovu fantaziju kako je Bog stvorio ljude i odredio kako treba čovjek živjeti na zemlji.

Da bi opjevao kako je Bog od Adamova rebra stvorio Evu, Šajtič je dočarao pravu kiruršku operaciju s uspaljivanjem:

*Bog vu Adama sen (san) velik pusti,
v paradžomi njega zavuspi (uspava)
i v njega rebro svô roko pusti,
rebro mu vun vze i Eivo stvori.*

Prema Šajtiću, kada je Bog Adamu dao Evu za ženu, on »se srcem kroto zraduva / Lekmesto reče: Ta kost je mâ kost / i veto teilo moje je teilo /—/ zato jaz sebe njej dati hočo«. I odatle, privlačnost između muža i žene je toliko jaka, da oni ostavljaju i svoje roditelje, da bi njih dvoje stvorili »sveto hištvo«, to jest brak, a koji ima svoje čvrste obaveze:

*Za prvi zrok je za porodjenje,
andjelkim korošem na dopunjenje.*

U duši ovog pjesnika treperio je profinjeni pjesnički senzibilitet, kada je uspio obavezu rađanja djece u prvom stihu odmah u idućem stihu ukrasiti anđeoskim korom — »anđelskim korošem na dopunjenje«. Zatim Šajtić uz božji blagoslov traži:

*Narobjate se ino se ranite,
široko zemlo vso napunite.*

Ali glavni teret, pjesnik misli, na muškim je plećima, i žena treba muškarcu »vu vsem dugovanji pomoč da bode«. A dužnost muža je:

*I svojo ženo na dobro vuči,
ne ošpota ju, neg jo pokara,
ne oduri jo, nego jo lubi.*

I radi ravnoteže kojoj je, čini se, težio ovaj odmjereni pjesnik, on odmah na drugi pladanj stavlja uteg ženine obaveze:

*Ženske je glave tou nje poštenje,
da svêga moža krotu poštuje
i da lubi, gospodinom zove,
njemu pokorna vu vsem da bode.*

I tu je obaveza prevagnula u korist muža; žena ga mora zvati gospodinom i biti mu pokorna, a to je samo ljestvica hijerarhije, jer i muž i žena moraju se Boga bojati:

*Blaženi oni, kî se Boga bojo

zapovid njega čisto zdržajo.*

Kad Šajtičev um uredi odnose između muža i žene, onda on, pjesnik, pušta maha osjećanjima, lirici. Za svoju dobrotu i bogobožnost muž će biti nagrađen:

*i tvoja žena, k tebi primerna,
v hiži ti bude kako rođen trs.
Tvoja dečica zrasto ti gore,
okolo stola leipo se spravijo,
kako olike gingave šibe.*

Kako je davni pjesnik pronašao lijepe metafore za ženu — »rođen trs«, a za dječicu »kako olike (masline) gingave (tanke, nježne) šibe«.

I na kraju sam pjesnik osjeća se dužnim zahvaliti za napisanu pjesmu:

*Ocu Bogu vi vsegdar bod hvala,
i sinu njega Ježuš Krištušu,
lih ravno takaj Duho Svetomu,
Svetomu Trojstvo, jednomo Bogu.
Amen. Amen.*

Zbog srodnosti po didaktičnom sadržaju Fancev je i pjesmu *Oženil se je jedan mlad junak* pripisao pučkome poeti Šajtiču. Ali ta pjesma nema misaonosti i poetičnosti kakvu je Šajtič iskazao u potpisanoj i skladno zaokruženoj pjesmi *Cantio de matrimonio*. *Oženil se je jedan mlad junak* pretežno je satirična poučiteljska u strofe od četiri ili pet stihova složena didaktika, muškom pameću sastavljena, a namijenjena ponašanju žene u braku. Muž je taj koji daje savjete kako se žena treba ponašati, da ne bi među ukućanima i susjedima bila smiješna, te izvrgnuta ogovaranju.

Dobre su namjere muža »Draga mâ žena, gospodarica /—/ navuk ti dajem, žal ti ga ne bodi«. Muž je neposredan, kaže ženi, budeš li »sporu odgovarjala«, »budeš ti raskazala« — »ošpotajo te /i tebi reko: hoholnoga spola.« Ako bi žena opet bila kad gosti dođu brbljava — »ki bodo vidili, ošpotajo te / i tebi reku: črakuliva šojka«. Ako muž i žena prošetaju, žena ne smije ispred muža ići — »ar či budeš ti pred me hajala«, »ošpotajo te / i tebi reku: prez hama žerbica«.

Tako pjesnik u petnaest shematiziranih strofa tumači kako muž u dobroj namjeri dijeli savjete ženi, koja se izvrgava mogućnosti da bude ošpotana kao »velika pijanica«, ili »praznoga košara« ili ako bi se kod kuće opijala »ošpotajo te / i tebi reku: široka stucija« (široka usta). A može biti nazvana i »vrtagliva licija«, čije značenje nije uspjela protumačiti ni dr. Olga Šojat, pa je uz tu riječ stavila upitnik.

I na kraju pjesnik jasno kaže zbog čega muž upućuje ženu u dobro ponašanje: »ar či vgrešenje tvoje bom trpel, / kî bodu vidili, ošpotaju naj / i nama reko: kurvina stara sin.« Pjesnik u finalu daje dvije mogućnosti. Jedna je happyendska, ako žena

bude u svemu po volji muža: »tê bude meni moje veselje; / ki budo vidili, veseli bodo / i nama reko: blažena hižnika«. Ali druga mogućnost je sasvim neprijatna za ženu: »Bog te ne mentuj dobre palice / ni žitke šibe na tvoje teilo / i tvega lica velikoga špota. Amen.« Dakle, u ovoj pjesmi nema Šajtićeve profinjnosti ni bogobožnosti kao vrhunskoga smisla u skrušenom življenju i zbog toga mi se čini ishitrenim pripisivanje i ove pjesmu Šajtiću.

S priličnom mjerom sigurnosti bi se moglo reći da je svaka od pjesama iz dviju zbirki hrvatskokajkavske prekomurske pjesmarice od posebnog autora, pa je to neka vrsta pučke antologije u koju su ušla pojedinačna najbolja ostvarenja, što ih je narod sačuvao u svome sjećanju i prenošenju s koljena na koljeno. Tako je drugačija od ostalih i pjesma *Zorja moja, zorja prvoga vremena*, u kojoj je u nekoliko lirskih iskaza dočarana jedna neutješena ljubav:

*Mene si vugodna kak oni leipi hlad,
k andjelom spodobna, moj cvetek leip i mlad.*

Zaljubljenik je smućen: »Izgubil sem oči i srca mišljenje«, i zbog toga »Ar svoj mali žitek malo kaj ne vkončam«, i to s punim razlogom, jer »Ne morem gledati, da te drugi lubi«. I kad više za njega nema mjesta u stvarnosti, nesretno zaljubljeni ide u fantaziju:

*zato hočem poiti črez Črvleno morje.
Gda suho drevo precvete, teda t tebi pridem,
i gda morje presejne, (presahne) teda k tebi dojdem.*

Evo još jedne, opet različite pjesme od prethodnih. Nedostaje joj završetak, jer je na tom mjestu očito bio oštećen list stare pjesmarice. Ali sadržaj sačuvanog dijela upućuje na neobičnog autora, čija je ljubavna fantazija bila u srodstvu sa psihom zavodnika žena, slavnog Don Juana. Pjesma nosi naslov, kao i druge prema prvome stihu *Tužil se je jeden mladenec*, koji je sklon suzama, čini se teatralnim, jer između Dorice, Barice, Anice, Jelene i Katice on bi se možda odlučio za šestu, kojoj je ime Lucea, ali sve ih ljubi, i ne zna šta će. Nije mu lako odabrati, jer »Prvoj luboj ime Dorica, gleda / kako jarebica ptica, š črnima / očima, lica ima kako papinga«. A druga, Barica »prelepo hinca, gde ji dajo piti vinca.« Anica je treća njegova draga »leipa, visoka, / junake vsigdar spomina.« A Jelena bi se »vu dne, v noči vese(lila).« A Lucea, posljednja je sentimentalna jer »močno zdihava«. I zbog toga je ovaj Mladenec nesretan, te se »na smrt on dati hoče za / svojo lubo«. Ali našao je bolje rješenje — »veto pesen spravil beše«.

Olga Šojat u citiranoj raspravi navodi da je Prekomurske pjesmarice u nauku uveo Fran Kovačić u prikazu knjige *Prekomurje* M. Slaviča, u Časopisu za

zgodovino in narodopisje, leto XVII, Maribor 1922. Sasvim ukratko te pjesmarice Kovačić spominje i u svom djelu *Slovenska Štajerska in Prekmurje*, Ljubljana 1926, str. 300. Sadržaj dviju hrvatskokajkavskih Prekomurskih pjesmarica prvi od Hrvata opisao je Franjo Fancev u *Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16 vijeka*, Ljetopis JAZU, sv. 48, Zagreb, 1935. Idući putem Fanceva Olga Šojat je ustanovila da je kataložni listić za Prekomursku pjesmaricu koja se nalazi u Visokošolskoj in študijskoj knjižnici u Mariboru izradio prof. Janko Glazer, koji je utvrdio da ta pjesmarica ima pet dijelova, od kojih su tri ispunjena crkvenim pjesmama, a dva dijela sadrže i svjetovne pjesme. U četvrtom dijelu uz većinu nabožnih nalazi se u izlaganju citirana svjetovna pjesma *Cantio de Rakoczio* i početak pjesme o Sigetu gradu, koji spjev dominira u petom svesku, sastavljenom od 31 lista, odnosno 62 stranice. Taj četvrti i peti dio Prekomurske pjesmarice Fancev je zasebno tretirao kao hrvatskokajkavske zbirke pretežno svjetovnih pjesama, pa su tako kao Prekomurska pjesmarica, I. i Prekomurska pjesmarica, II. i tretirane u ovom opisu i tumačenju.

I Fancev i Šojatova slažu se da prva između dviju hrvatskokajkavskih prekomurskih pjesmarica »predstavlja najstariju danas poznatu kolekciju hrvatskokajkavske poezije uopće«, a obje ove zbirke nezaobilazne su u proučavanju koliko književnopovijesnih, toliko i umjetničkih vrijednosti starih hrvatskokajkavskih pjesničkih ostvarenja od 16. do 18. stoljeća. To što Vilko Novak iz Ljubljane ove pjesmarice uvrštava u slovensku književnost, poticaj je na novo istraživanje fenomena prepletanja starih jezičnih i životnih iskaza hrvatske i slovenske književnosti u Prekomurju.

* * *

Od 1973. odnosno 1975. kada je Olga Šojat najprije u Forumu, zatim KAJ-u pomakla stanje istraženosti Prekomurske pjesmarice prve i druge, od početnih tekstova Franje Fanceva iz 1936. pa 1937. i 1939. u ovom poslu vrijedan korak naprijed uradio je dr. Zvonimir Bartolić, u čijoj knjizi »Sjevernohrvatske teme« (Zrinski, Čakovec, 1989.) uz ostale je i rasprava »Dijalekatska osnovica prekomurskih pjesmarica (S posebnim osvrtom na stariju pjesmaricu)«. Dr. Bartolić je mišljenja da su »pjesmarice u sjevernoj Hrvatskoj dugo — zbog siromašnijeg književnog života — bile bez prave konkurencije, pa čak i onda kada se pojavila i jedna velika tiskana pjesmarica, kao što je bila *Cithara Octochorda* (1701, 1723, 1757)«. Možemo se složiti s Bartolićem da starim rukopisnim hrvatskokajkavskim pjesmaricama »hrvatska književna znanost duguje još mnogo posla, od ubicacije i objašnjenja nastanka do identifikacije jezika«.

Pitanje na kojem se zaustavila Olga Šojat — pripadaju li Prekomurska pjesmarica, I. i Prekomurska pjesmarica, II. hrvatskoj ili slovenskoj književnosti, Bartolić

stavlja u žižu svoje rasprave, prvo utvrđujući da je do osporavanja »moglo doći zbog toga što još uvijek nemamo odgovora o tomu gdje su nastale *Prekomurske pjesmarice* ... Kako bez odgovora na pitanje nastanka pjesmarica nema sigurnosti niti u određivanju jezika, smatram da je potrebno ispitati mogućnost kojim putem je hrvatska kajkavska poezija dospjela u *Prekomurske pjesmarice*«.

Glavni osporavatelj da su ove pjesmarice hrvatske, slovenski povjesničar književnosti prof. Vilko Novak nije podrobnije govorio o jeziku, odnosno nije na temelju leksičke analize, barem nekih pjesama (kaže Bartolić) iznio i neke argumente kojima bi potkrijepio svoje prigovore upućene Franji Fancevu i Olgi Šojat. Nije tu analizu izvršio ni Fancev, nego je dao kratku deskripciju starije i mlađe pjesmarice, zadržavajući se posebno na pjesmi, zapravo poemi u četiri dijela *Od Sigeta grada* i na pjesmi *Cantio de matrimonio*, u kojoj se spominje do sada najstarije ime jednog hrvatskokajkavskog pjesnika Andrije Šajtića. Fancev još posebno govori o starijoj *Prekomurskoj pjesmarici*, izlučujući osam svjetovnih pjesama i ostajući dalje pri svojoj tvrdnji: »Jezik kojim su pjesme pisane u osnovi svojoj jest hrvatska kajkavština međimursko–podravska. Prepisivači kasnije koješta su izmijenili, ili bolje upravo pokvarili jer im predložci nijesu uvijek bili dovoljno razumljivi.«

Čini se, zaista, da su prepisivači odigrali važnu ulogu. Dr. Olga Šojat uvidom u fotokopije listova dviju prekomurskih pjesmarica pojedina slova ili čitave riječi vrlo je teško mogla pročitati »zbog toga što su neki prepisivači tekst prema rubovima stranica tiskali (to je dokaz da su pjesme prepisivali amateri a ne najmljeni pisari).« Iako shvaćajući sve te okolnosti, Vilko Novak upućuje na opreznost konačnih sudova (»da ponovno razberemo 'samoumevne' sedbe o njihovi kajkavščini ter 'kvarjenju' v Prekmurju ... treba pri tem dobro poznati prekmursko narečje, njegovo razmerje do hrvaške kajkavščine, s katero ima sicer mnogo skupnega, v mnogem pa se tudi razlikuje od nje.«

I pored ovakvih preporuka Novak je svoje tvrdnje da prekomurske pjesmarice, prva i druga, kako ih je razvrstao Fancev, pripadaju slovenskoj književnosti, iznio na osnovi vlastitih tek impresija, koje su se i Novaku činile neuvjerljivima, jer u svoj *Izbor prekmurskega slovstva* nije uvrstio ni jednu pjesmu iz *Prekomurske pjesmarice*. Iako je Šojatova prihvatila neka Novakova upozorenja, njegovi su stavovi, kaže Bartolić, do sada ostali bez odjeka jer su ipak bili odveć impresionistički. U međuvremenu jedan istraživač s tog područja izašao je s novim čvršćim postavkama da sporne pjesme pripadaju hrvatskoj književnoj baštini. To je Ivo Zvonar s vrlo opširnom studijom »Usmena narodna epika na tlu Međimurja« (Zrinski, Čakovec, 1987).

Podržavajući istraživanje Zvonara, Bartolić iznosi tvrdnju »Kada je riječ o jeziku, barem što se tiče starije *Prekomurske pjesmarice*, može se reći da jezik te pjesmarice u osnovi pripada međimurskim govorima koji, kako to ističe i Zvonar

analizirajući *Pjesmu od Sigeta*, još nisu bili tako jasno podijeljeni na gornje, srednje i donje. « Važno je da se Zvonar bavi problemom diftonga ei, na osnovi kojeg je Novak tvrdio da su sporne pjesme slovenske. Zvonar navodi da se taj isti diftong pojavljuje u zapadnim govorima Međimurja, npr. u riječima leipi, reiči, teilo (tijelo) itd., dok pojavu suglasnika l umjesto lj Zvonar pripisuje srednjem Međimurju.

Međutim, ni jedan od tih govornih principa nije u prekomurskim pjesmaricama proveden dosljedno, što se može pripisati površnosti prepisivača. Spomenutim karakteristikama jezika prekomurskih pjesmarica treba dodati i diftong ou (stou, toužila), koji je prisutan u sjeverozapadnom području Međimurja. Osim toga, u pjesmaricama se susreće visoka frekvencija aorista. Tu jezičnu pojavu Zvonar tumači individualnošću pjesnika (*Pjesma od Sigeta*). Također je i pojava duala u ovim pjesmama (Verujte meni, vi dva baša moja), u skladu s jezikom hrvatskokajkavskih pisaca šesnaestog i sedamnaestog stoljeća.

Iako je Ivo Zvonar učinio pomak u razrješavanju enigme jezika prekomurskih pjesmarica, i analizom utvrdio njihovu nesumnjivu pripadnost staroj hrvatskokajkavskoj književnosti, dr. Bartolić je u citiranoj njegovoj knjizi na str. 309. ostavio otvorena vrata novim proučavanjima: »Potpuno samoglasničku fonemsku sliku hrvatskih kajkavskih govora Međimurja ... dobit ćemo tek kada budu sva mikrodijskolektalna istraživanja dovršena, odnosno tada kada će biti ispitan jezik većine punktova naznačenih govora.«

A do toga vremena se može problematika tek djelomično osvijetljenog sadržaja i jezika *Prekomurske pjesmarice, I.* i *Prekomurske pjesmarice, II.* rezimirati u tri prosudbe kako ih je formulirao Zvonimir Bartolić: 1) Da osnovicu jezika starije Prekomurske pjesmarice čini jezik sjevernog Međimurja, čakovečko–štrigovskog područja. 2) Što se pak tiče ostalih elemenata, oni pripadaju jeziku starije hrvatskokajkavske književnosti i jeziku Zrinskih pisarnica koji se razvijao na tradicijama hrvatskog jezika čakavske provenijencije, kao i na tradicijama hrvatske protestantske književnosti. 3) Poseban sloj u *Prekomurskoj pjesmarici* (starijoj) predstavljaju leksičke inovacije koje su nastale tijekom prepisivanja pjesama. Taj sloj nije toliko značajan da bi isključio stariju *Prekomursku pjesmaricu* iz korpusa starije hrvatskokajkavske književnosti nastale na tlu Međimurja.

I na kraju podatak slovenskog bibliografa Ivana Škafara da ima preko šezdeset prekomurskih rukopisnih pjesmarica, a Vilko Novak govori čak o stotinu pjesmarica, upućuje na oprez pri konačnim sudovima i na buduće proučavanje ove zanimljive građe stare rukopisne hrvatskokajkavske i slovenske književnosti.